

TEISĖS MOKSLŲ ASMENYBĖS

ŽYMUS MOKSLININKAS, KILNUS ŽMOGUS

Stasys Vėlyvis *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedra**Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius**Telefonas 271 45 93**Elektroninis paštas cpk@mrui.lt*

Pateikta 2007 m. vasario 19 d., parengta spausdinti 2007 m. kovo 16 d.

Santrauka. 2006 m. lapkričio 27 d. Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto bendruomenė kartu su Lietuvos teisinių institucijų atstovais bei teisininkais, baigusiais Vilniaus ir Mykolo Romerio universitetus, pažymėjo garbingą prof. habil. dr. Pranciškaus Stanislavo Vitkevičiaus aštuoniasdešimties metų sukaktį.

Straipsnis parengtas remiantis pranešimu, skaitytu MRU Teisės fakulteto Tarybos posėdyje. Jame apžvelgiami pagrindiniai profesoriaus gyvenimo tarpsniai, jo kelias į mokslą, praktinę teisininko, politiko bei mokslininko veiklą. Straipsnyje nušviečiamos žmogiškosios profesoriaus savybės, jo indėlis į civilistikos mokslą, aptariama jo mokslinių darbų teorinė reikšmė šiuolaikiniam civilistikos mokslui. Prof. Pranciškaus Vitkevičiaus paskelbtų mokslinių ir publicistinių darbų analizės pagrindu teigiama, kad nepaisant laikmečio, kuriuo tie darbai buvo rašomi, to meto būtino ideologinio tokios rūšies darbų apvalkalo, juose yra daug labai vertingų teorinių teiginių civilinių teisinių santykių dalyvių subjektiškumo klausimais bei nemažai istoriografinės medžiagos, pagrindžiančios tuo metu egzistavusį visuomeninių santykių reguliavimo mechanizmą bei jo neišvengiamumą.

Pagrindinės sąvokos: prof. Pranciškus Vitkevičius, valstybinės socialistinės nuosavybės santykiai, valstybės civilinis subjektiškumas, nuosavybės teisė, konfiskacija, įgyjamoji senatis.



Pranciškus Stanislavas Vitkevičius

IVADAS

Aestimāndus est quisque non ex conditione, sed ex virtutibus (kiekvienas žmogus yra gerbtinas ne dėl užimamos vietos, bet dėl gerų darbų). Ši romėnų prieš tūkstantmečius išsakytą sentenciją minint prof. Pranciškaus Stanislavo Vitkevičiaus aštuoniasdešimtmetį gali būti bet kurio darbo, studijos apie jo gyvenimą, kūrybą epigrafu. Jau beveik penkeri metai, kai profesorius neina jokių reikšmingų pareigų, nestovi ant kurio nors mūsų valdžios hierarchijos laiptelio, bet pagarba ir meilė jam tų žmonių, kurie jį pažįsta, kuriems teko būti jo mokiniais ir kolegomis, neblėsta. Tos neblėstančios meilės ir pagarbos jam priežastis buvo ir yra jo meilė gyvenimui, tolerancija, geranoriškumas, kilniaširdiškumas ir darbštumas, dėl to žymių Lietuvos teisininkų – mokslininkų plejadoje jis užima reikšmingą vietą.

Prof. P. Vitkevičiaus, kaip ir daugelio tos kartos žmonių, gyvenimas nebuvo paprastas ir lengvas. Jis išvargotas sudėtingų, bet įveiktų vingių, atvedusių jį į tei-

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros vedėjas, profesorius.

sės mokslo aukštumas, teikiančias jam pelnytą pagarbą ir šlovę.

GYVENIMAS, DARBAS IR KŪRYBINĖ VEIKLA

Prof. P. Vitkevičius gimė 1926 m. lapkričio 27 d. Mažeikių rajono Tirkšlių apylinkės Daubarių kaime valstiečių, turėjusių 11 ha žemės, šeimoje. Nuosavybės teise priklausančio tėvams žemės ploto nedidelei šeimai pramisti gal ir būtų užtekę, bet toli gražu jis negalėjo leisti gyventi pasiturimai ir be rūpesčių.

Vos sulaukusį šešerių metų Pranciškų ištinka didelė nelaimė – miršta jo tėvelis. Po kurio laiko į šeimą įsilieja jam visiškai svetimas žmogus Juozas Zamaila – patėvis. Tačiau, kaip pasakoja pats profesorius, tai buvo geros širdies žmogus, kurį su šeima tikriausiai siejo ne tik jausmai, bet ir tas nedidelis 11 ha žemės lopinėlis, neleidęs jam būti piktam ir negeram. Po nedaugelio metų šis žmogus, kartu su seneliu, atstojo Pranciškui ir tėvą, ir motiną, mirusią 1941 m. gegužę. Skaudūs likimo smūgiai, pradėję profesorių daužyti dar vaikystėje, buvo jam negailestingi ir paskutinįjį XX a. dešimtmetį. 1994 m. sausio 18 d. sulaukusi vos 62 metų po sunkios ligos miršta jo gyvenimo draugė – žmona Vlada, o po ketverių metų staiga miršta dar nesulaukęs 41 metų vienintelis sūnus Valdas. Žinoma, ir vaikystėje tėvo bei motinos mirtys, ir jau sulaukus brandaus amžiaus žmonos ir sūnaus mirtys negalėjo neatsiliepti tolesniam profesoriaus gyvenimui ir darbui. Tačiau su dideliu pasitenkinimu ir džiaugsmu šiandien turime pasakyti, kad šios netektys profesoriaus nesugniuždė, jos jį užgrūdino, padėjo augti, bręsti, mokytis, skausmą ir širdgėlą nugalėti kruopščiu darbu ir išlikti tvirtam, mylinčiam gyvenimą bei tokiam nuoširdžiam ir energingam, kokį mes jį šiandien matome, visada norinčiam būti Lietuvai, žmonėms naudingam, nors, kaip jis pats sako, „gyvenimui man buvus žiauriam ir negailestingam...“ [1].

Mokslų siekti profesorius pradėjo 1934 m. peržengęs Tirkšlių pradinės mokyklos slenkstį. „Tai buvo labai džiugi diena mano gyvenime, – prisimena profesorius, – nors toli gražu ne tokia iškilminga ir tokia pompastiška, kaip dabar rugsėjo pirmoji“. Baigęs 1941 m. pradinę mokyklą įstojo į Mažeikių gimnaziją, kur mokėsi iki 1945 m. kovo 1 d. „Vokiečių okupacijos metu gyvenau Daubarių kaime ir mokiausi Mažeikių gimnazijoje. Suprantama, kad mokslas tuo metu nebuvo normalus. Mokiniai buvo pasiimami tiesiai iš pamokų ir vežami į Vokietiją Reicho tarnybon. Todėl neretai prisieidavo apiešti pamokas ir nenakvoti namuose“, – rašo profesorius vienoje iš savo autobiografių, saugomų Vilniaus universiteto archyve [2].

Ir nors profesorius pavyko išsigelbėti nuo Reicho darbų, tačiau nepavyko išvengti kitos tremties, sujaukusios gyvenimą ir atėmusios galimybę normaliai baigti mokslus. Nors tarptautinės teisės normos draudžia mobilizuoti okupuotų kraštų piliečius į karo tarnybą, 1945 m. kovo 1 d. prof. P. Vitkevičius iš Mažeikių gimnazijos šeštosios klasės mobilizuojamas į karinę tarnybą ir siunčiamas tarnauti į Šiaurėje, Murmansko srities Kon-

dalašos mieste, dislokuotą kalnų diviziją. Gaila, bet ir ši kartą likimas nebuvo profesorius palankus. Asmenys, gimę mėnesiu vėliau, t. y. 1927 m. sausį, išvengė šios nelemtos dalios ir jau nebuvo mobilizuojami.

Tačiau dvi persipynusios aplinkybės leido profesorius išlikti gyvam ir šiandien mums džiaugtis, kad esame kartu. Tai silpnoka profesoriaus sveikata, kuri vis dėlto nebuvo kliūtis jį mobilizuoti, ir greita po mobilizacijos karo pabaiga. Pirmoji aplinkybė nutolino išsiuntimą į karo veiksmų teatrą, o antroji iš viso panaikino tokią galimybę. Bet nors ir būdamas silpnos sveikatos profesorius priverstas atiduoti penkerių metų duoklę karinei tarnybai.

Tik 1950 m. balandį profesorius demobilizuojamas ir grįžta į Tėvynę, į savo gimtuosius Daubarius. Daubariai jau nebe tie – nebėra net tų 11 ha žemės, „klesti“ kolūkinė santvarka, darbadieniai nuogi, mokslai nebaigti... Studijuoti lietuvių kalbą ir literatūrą, apie kurią dar vaikystėje svajota, nėra galimybės, nėra brandos atestato, o jau po pusmečio ir dvidešimt ketveri.

Jauni, energingi žmonės, turintys bent kokį išsilavinimą, buvo reikalingi įvairioms pokario krašto institucijoms. Ir profesorius pasiūloma dirbti Mažeikių apskrities komjaunimo komiteto agitacijos ir propagandos skyriaus vedėju. Pažįstamiems prof. P. Vitkevičių tikriausiai sunku įsivaizduoti jį, einantį šias pareigas. Man bent atrodo, kad menkas jis galėjo būti agitatorius ir propagandistas, kur labai mažai reikėjo romantikos ir lyriškos sielos. Tačiau tuo metu, ko gera, tai buvo vienintelis būdas tęsti nebaigtą vidurinį mokslą, apie kurį jis nuolat galvojo. Toje pačioje autobiografijoje, kalbėdamas apie šias pareigas, jis lakoniškai rašo: „Demobilizavęsis pradėjau dirbti Mažeikių apskrities komjaunimo komiteto agitacijos ir propagandos skyriaus vedėju. Tačiau mane traukė mokslas“ [2]. Netrukus proga tęsti mokslą pasitaikė. Neišdirbęs ir pusmečio (nuo 1950 m. balandžio iki liepos) profesorius įstoja į tuo metu buvusią dvimetę Vilniaus juridinę mokyklą. Po dvejų metų, jau būdamas neakivaizdininku, ją baigia ir įgyja vidurinį išsilavinimą bei teisininko diplomą. XX a. šeštojo dešimtmečio pradžią reikėtų laikyti teisininko Pranciškaus Vitkevičiaus gimimo data. Pasimokęs vienerius metus juridinės mokyklos stacionariame skyriuje, 1951 m. gruodį jis išrenkamas Utenos rajono liaudies teismo teisėju ir nuo tų metų iki šios dienos liko ištikimas savo pasirinktai profesijai – nuolat keldamas kvalifikaciją ir gilindamasis teisės mokslo laimėjimus kopija į šio mokslo olimpą.

Teisininko praktiko darbo pradžia (1951–1955) nebuvo lengva. Vyresnės kartos teisininkai, ypač tie, kuriems teko tuo metu teisėjauti, turėtų gerai prisiminti tuo metu taikomus teisingumo vykdymo, ypač baudžiamosiose bylose, principus. Kartu su gražiais Konstitucijoje bei teisės aktuose įrašytais teisingumo įgyvendinimo principais galiojo nerašyta, bet gyvenime plačiai taikoma taisyklė, atspindinti klasinį partinį kiekvieno to principo turinį, kad teisė – tai įrankis valdančiosios klasės (šiuo atveju proletariato) rankose slopinti priešišką klasių pasipriešinimą ir siekti savo tikslų. Taigi ir teisėjui, dirbančiam tokioje politinėje struktūroje, kur visą poli-

tinę valdžią įgyvendina viena partija, taikydama net savo programinėms nuostatoms priešingus metodus, išlikti nepriklausomam ir bandyti įvertinti įrodymus pagal savo vidinį įsitikinimą nebuvo lengva. Tai kadaise patyrė profesorius. Jau pirmaisiais darbo metais profesorius teko spręsti (tuo metu gana dažnai pasitaikančias) bylą, kurioje keletas kolūkiečių, parsinešusių iš bendro kolūkio aruodo po keletą kilogramų grūdų, buvo kaltinami visuomeninio turto grobstymu. Kokios tuo metu už tokį „nusikaltimą“ pagal galiojusius 1947 m. ir 1949 m. TSRS AT Prezidiumo įsakus grėsė bausmės, žinoma daugeliui. Profesorius, pats kilęs iš valstiečių ir gerai žinodamas, kaip vargsta kaimo žmonės dar taip neseniai sutvertuose kolektyviniuose ūkiuose, kur vergiškas darbas buvo vertinamas nežinia kuo remiantis sugalvotu darbo matu „darbadieniu“ ir niekam nežinomais atlyginimo už jį principais, išdrįso tuos vargšus išteisinti. Neužmirškime – tai buvo 1951 m. Proletariato diktatūros dvasia ne tik gyva – ji klesti, klasinis požiūris į proletariato diktatūros valstybės prievartinius organus, jų baudžiamąsias funkcijas ne tik nesusilpnėjęs – jis stiprėjo, ypač prieš menką dešimtmetį aneksuotose valstybėse. Rajono partinių funkcionierių ir saugumo organų reakcijos ilgai laukti nereikėjo. Jauną, nepartinį teisėją kviečiasi antrasis rajono partijos komiteto sekretorius ir saugumo viršininkas. Pokalbis, kaip sako profesorius, buvo trumpas. Jis prasidėjo grasinimais, jais ir baigėsi. Tačiau, laimei, anot profesoriaus, ne visi buvo tokie. Jauną, dorą ir sąžiningą teisėją apgynė rajono partijos komiteto pirmasis sekretorius – jis liepė „klausyti“ tik įstatymų. Tai profesorius likusius teisėjavimo metus tiek liaudies teisme, tiek ir Aukščiausiam Teisme ir darė.

Darbo krūvis liaudies teisme, taip pat ir rajono Darbo Žmonių Deputatų Taryboje, kurios nariu profesorius buvo nuo 1953 m. iki 1957 m., – didelis. Siekis viską padaryti gerai, teisingai verčia jį daug dirbti ir vis dažniau aplanko mintis, kad trūksta žinių. Todėl jau 1953 m. jis įstoja į Vilniaus universiteto Teisės fakulteto neakivaizdinį skyrių ir po penkerių metų (1958 m.) sėkmingai baigęs fakultetą įgyja visavertę teisininko kvalifikaciją. Gabus, darbštus, pareigingas, nuolat trokštantis ir siekiantis žinių teisėjas nelieka nepastebėtas aukštesniųjų teisminių institucijų vadovų. 1956 m. sausį prof. P. Vitkevičius pradeda dirbti Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo teisėju ir eina šias pareigas iki 1970 m. rugsėjo 30 d. Tai kone pirmasis reikšmingiausias profesoriaus P. Vitkevičiaus sunkaus ir labai atsakingo pokario šešerių metų darbo įvertinimas. Dirbdamas Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo teisėju prof. P. Vitkevičius nuo 1965 m. iki pat savo darbo Aukščiausiojo Teismo teisėju pabaigos buvo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Prezidiumo nariu. Tai rodo, kad jo darbas Aukščiausiam Teisme buvo vertinamas labai gerai. 1967 m. gruodžio 3 d. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaku prof. P. Vitkevičiui suteikiamas Lietuvos TSR nusipelnusio teisininko garbės vardas. Tais pačiais metais (lapkričio 3 d. įsaku) jis apdovanojamas Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos garbės raštu, medaliu už šaunų darbą. Visi šie apdovanojimai ir vardai – tai ne vien sovietinės santvarkos relikvai, kaip

šiandien įprasta galvoti. Tai pirmiausia tų žmonių, kurie nepriklausė partiniam valdžios elitui, o toks buvo ir profesorius P. Vitkevičius, nuoširdaus darbo, atsidavimo savo profesijai to meto įvertinimas, skatinantis juos dar daugiau dirbti, kurti.

Atrodo, kad profesoriaus gyvenimas teka normalia vaga. Jam patikėtas atsakingas darbas puikiai vertinamas, jis jau įgyvendino savo svajonę, nors ir ne vaikystės, turi aukštojo mokslo diplomą. Bet jo tai netenkina. Sykį sunkiai atkastas mokslo vaisius jam nepasirodė kartus, jis jį ir toliau masina. Darbo Aukščiausiojo Teismo teisėju praktika, tos teorinės ir praktinės problemos, su kuriomis jam teko susidurti, paskatino jį pasinerti į mokslo tiriamąjį darbą. 1960 m. jis įstojo į Vilniaus universiteto Teisės fakulteto neakivaizdinę aspirantūrą. Čia žymaus mokslininko civilisto prof. J. Žeruolio vadovaujamas ir padedamas pasineria į civilinių teisinių santykių problemų nagrinėjimą, daugiausia dėmesio skiria valstybinės socialistinės nuosavybės teisinių santykių atsiradimui Lietuvoje, jų formavimosi pagrindų raidai, paties valstybinės nuosavybės teisinio santykio sampratai, socialistinės nuosavybės teisinių santykių atsiradimo socialinėms ekonominėms prielaidoms bei kitiems tuo metu labai aktualiems ne tik teoriniu, bet ir praktiniu požiūriu civilistikos teorijos klausimams. Problemų įvairovė bei paties autoriaus kruopštumas, noras kiekvieną nagrinėjamą klausimą išnagrinėti kuo nuodugniau neleidžia jam laiku baigti rašyti disertaciją ir ją apginti. Tačiau profesorius neatsisako užsibrėžto tikslo ir su žemaitišku atkaklumu dirba toliau, kol pagaliau 1969 m. sausį Vilniaus universiteto Teisės fakulteto mokslinių laipsnių teikimo Taryboje sėkmingai apsigina savo pirmąjį mokslo tiriamąjį darbą „Valstybinės socialistinės nuosavybės teisinių santykių atsiradimas Lietuvoje“ [3]. Būtina pažymėti, kad jau iki darbo gynimo profesorius žinomas kaip solidus mokslininkas civilistas Lietuvoje. Jo mokslinio tiriamojo darbo rezultatai paskelbti straipsniuose, kurie buvo išspausdinti Vilniaus universiteto mokslo darbų serijoje „Teisė“, bei tuo metu leidžiamuose teisiniuose žurnaluose „Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo biuletenyje“, o vėliau Juridinės komisijos prie Lietuvos MT biuletenyje „Socialistinė teisė“ [4]. Nors pirmas didesnis prof. P. Vitkevičiaus darbas ir gali kai kam pasirodyti istorinio pobūdžio, bet vien taip manyti būtų klaidinga. Be istoriografinės medžiagos, kuri disertantui buvo būtina, kad galėtų parodyti tas ekonomines socialines sąlygas, kurios lėmė naujo tipo nuosavybės teisinių santykių atsiradimą Lietuvoje, disertacijoje gana išsamiai moksliai išnagrinėti valstybinės nuosavybės teisinių santykių sampratos klausimai, valstybinės socialistinės nuosavybės atsiradimo pagrindai bei jų raida Lietuvoje. Ypač vertingos autoriaus mintys apie valstybę, kaip nuosavybės teisinių santykių subjektą, apie tokius valstybinės nuosavybės atsiradimo pagrindus kaip nacionalizacija, konfiskacija, bešeimininkio turto perėjimas valstybei, valstybės teisė pavelėti turtą bei turto, kuriam išreikalauti baigėsi ieškinio senaties terminas, likimas. Savo disertacijoje autorius, remdamasis to meto Konstitucija ir kitais teisės aktais, sugebėjo įrodyti, kad sąjunginė respublika yra savaran-

kiškas, nuo nieko nepriklausomas jos teritorijoje esančio turto, ypač gamtinių išteklių, žemės, jos gelmių, miškų, vandenų nuosavybės teisės subjektas, nes tai yra kiekvienos valstybės suvereniteto pagrindas. Tauta yra suverenas ir ji yra savo turtų savininkė, nesvarbu, kokia valstybės valdymo forma.

Svarbią praktinę reikšmę turėjo tokio valstybinės socialistinės nuosavybės pagrindo kaip šeimininkio turto paėmimas esmės atskleidimas, jo turinio išaiškinimas bei taikymo praktikos analizė. Praūžusi karo audra bei sunkus pokaris daugelį Lietuvos žmonių nubloškė į kitus kraštus, kiti, palikę savo turtą, bijodami represijų, persikėlė gyventi toliau nuo savo gimtų vietų. Tas turtas, nors nebuvo nei nacionalizuotas, nei įstatymų tvarka pripažintas šeimininkui, perėjo valstybės nuosavybėn. Apie septintojo dešimtmečio pradžią, prasidėjus nors ir menkam politiniam atšilimui, žmonės išdrįso teismine tvarka reikalauti jiems grąžinti jų turtą. Teisminė praktika tuo klausimu buvo gana prieštaringa, o ir Civilinio kodekso normos nebuvo gerai suprantamos. Išnagrinėjęs to meto teismų praktiką šiuo klausimu bei žymių to meto mokslininkų civilistų S. Abramovo, S. Byrdynos, P. Jeliseikino, D. Jerimejevo, J. Žeruolio, J. Tolstojaus, A. Melnikovo bei kitų samprotavimus prof. P. Vitkevičius priėjo prie išvados, kad valstybė, nesant akivaizdžių įstatyme numatytų faktų, su kuriais siejama turto kaip šeimininko perėjimas jai, netampa to turto savininke, nors ir yra įsiteisėjęs teismo sprendimas pripažinti tą turtą šeimininkui. Toks sprendimas, pasak profesoriaus, yra neteisėtas kaip prieštaraujantis valstybės valiai. Valstybė teisės į turtą, kuris teismo sprendimu pripažintas šeimininkui, neįgyja ir tuo atveju, jeigu atsiranda savininkas sprendimui dar neįsiteisėjęs, nes išnyko dalis faktų, sudarančių sudėtingą faktinę visumą, su kuria siejama valstybės nuosavybės teisės į tą turtą atsiradimas. Plėtodamas šią mintį prof. P. Vitkevičius teigia, kad ginčo dėl šeimininkio turto sugrąžinimo esmė yra ta, kad turi būti nustatyta arba buvo ta sudėtinga visuma faktų, su kuriais siejama valstybinės nuosavybės į tą turtą atsiradimas, t. y. ar teisingai buvo nusavintas šis turtas kaip šeimininkis. Turtas, nustačius neteisėtą jo kaip šeimininkio paėmimą valstybės nuosavybėn, turi būti grąžinamas jo savininkui. Gindamas šią poziciją profesorius privėlėjo išspręsti ir kitą sunkų klausimą, susijusį su ieškinio senatimi. Jis pasiūlė įstatymų leidėjui, jeigu turto šeimininkas dėl svarbių priežasčių negalėjo būti žinomas ilgiau nei metus, priimti analogišką paveldėjimo priėmimą reguliuojančius terminus normą ir teismo sprendimu grąžinti tokiam savininkui turtą, paimitą valstybės nuosavybėn.

Be abejonės, šie profesoriaus teiginiai, nors ir netapo masinio neteisėtai nusavinto turto grąžinimo pagrindu, turėjo teigiamos reikšmės ne tik tobulinant teismų praktiką, bet ir civilinės teisės teorijos raidai.

Pirmosios disertacijos apgynimas sitinas su nauju prof. P. Vitkevičiaus gyvenimo etapu. Nors dar būdamas aspirantu jis keletą metų dirbo Teisės fakulteto dėstytoju valandininku, bet labai greitai, įgijęs teisės mokslų kandidato mokslinį laipsnį, prof. J. Žeruolio paragintas, jau turėdamas beveik septynerių metų pedagoginio

darbo stažą (2 metai Vilniaus universitete, 5 metai – Maskvos centro sąjungos instituto Vilniaus neakivaizdiniame fakultete), 1970 m. liepos 18 d. rašo Vilniaus universiteto rektoriui prašymą leisti jam dalyvauti konkurse eiti Civilinės teisės ir proceso katedros vyr. dėstytojo pareigas. Niekam nei katedroje, nei fakulteto taryboje nekilo nė mažiausios abejonės, kad į fakultetą ateina žmogus, kuris savo praktinio ir mokslinio darbo patirtį bei žinias perduos būsimiems teisininkams. Vilniaus universiteto Teisės fakultete prof. P. Vitkevičius dirbo iki 1992 m. pabaigos. Čia jam suteikiamas pedagoginis docento vardas (1976 m. sausio 8 d.). Turėdamas didelį pedagoginio ir visuomeninio darbo krūvį (jis dėsto civilinės, šeimos, butų teisės, romėnų teisės kursus, vadovauja studentų baigiamiesiems (diplominiams) darbams, vadovauja metodinės komisijos darbui, universiteto draugiškajam teismui) prof. P. Vitkevičius daug rašo įvairiais civilistikos mokslo klausimais, savo straipsnius spausdina ne tik Lietuvoje leidžiamuosiuose žurnaluose, bet ir Maskvoje, Tartu, Rygoje. Jis daugelio civilinės teisės, civilinio proceso vadovėlių skyrių autorius, taip pat šių teisės šakų kodeksų komentarų bendraautoris [5]. Būtent dirbdami Teisės fakultete mes geriau pradedame pažinti jį kaip susiformavusį mokslininką teoretiką, savo praktikoje įgytas žinias gerai pritaikantį ne tik pedagoginiame, bet ir mokslo tiriamajame darbe. Jo skelbiamų mokslo darbų straipsnių turinys rodo, kad profesorius gvildena reikšmingą civilinės teisės teorijai problemą, kuri tarsi turėtų būti jo pirmojo darbo tęsinys. 1975 m. rugsėjo 1 d., jau turėdamas didelį įdirbį, prof. P. Vitkevičius prašosi perkeltas į vyriausiojo mokslininko bendradarbio pareigas, kad galėtų užbaigti habilituoto daktaro disertaciją. Po trejų metų dienos šviesą išvysta beveik 11 spaudos lankų darbas „Tarybų valstybės civilinis subjektiškumas“ [6]. Jis tampa jo būsimos daktarinės disertacijos pamatu. Kalbant apie šią prof. P. Vitkevičiaus studiją norėtųsi pacituoti Maskvos valstybinio universiteto Civilinės teisės katedros profesoriaus S. Kornejevo, recenzavusio šį darbą, mintis: „Svarstant monografiją buvo pripažinta, kad tai reikšmingas indėlis į civilistikos mokslą. Pabrėžta, kad tai pirmas kompleksinis, monografinis, vienas iš sudėtingiausių ir fundamentaliausių civilinės teisės problemų – nuosavybės teisės – tyrimas. Moksliniai teiginiai ir išvados išsamiai argumentuoti ir įtikinami, pagrįsti išsamia sąžininga moksline filosofijos, ekonomikos ir įvairių teisės šakų literatūros, taip pat užsienio kalbomis, analize“ [7]¹.

Savo monografijoje prof. P. Vitkevičius pagrindė subjektinių teisių sisteminį pobūdį ir jų sisteminio tyrimo, kaip adekvačiausio būdo atskleidžiant esminius objektyvios tikrovės reiškinių požymius, būtinybę. Šioje monografijoje, taip pat jos pagrindu parengtoje disertacijoje autorius pirmą kartą civilinį subjektiškumą nagrinėja kaip civilinio teismo, veiksnio, kitų bendrų bei konkrečių civilinių subjektinių teisių sistemą. Civilinis subjektiškumas – tai darni, suderinta sistema, kurios

¹ Šias savo mintis prof. S. Kornejevas dėsto atsiliepime apie prof. P. Vitkevičiaus darbus, adresuotame Lietuvos mokslų akademijos Prezidiumui, Vilniaus universiteto mokslinei Tarybai, rekomendavus jį Lietuvos Respublikos mokslų akademijos nariu ekspertu.

kiekvienam elementui priklauso atitinkama vieta ir kiekvienas iš kurių turi savo paskirtį bei funkcijas. Šių elementų funkcijos papildymas sudaro visos sistemos funkciją. Jos tikslas – užtikrinti teisės subjekto veiklą, nukreiptą į jo interesų ir poreikių patenkinimą. Taikydamas šį sisteminių tyrimo metodą ir remdamasis struktūrine funkcinė analize prof. P. Vitkevičius sugebėjo atskleisti iki tol teisinėje literatūroje nenagrinėtus šių reiškinių aspektus, jų tarpusavio ryšį ir padaryti pagrįstą išvadą, kad civilinis subjektiškumas – tai bendrų ir konkrečių civilinių teisių sistema, priklausanti teisės subjektui. Autorius įtikinamai parodė, kad net pati demokratiškiausia valstybė, kaip politinės valdžios organizacija ir civilinės teisės subjektas, turi kitiems civilinės teisės subjektams nebūdingas valdingo pobūdžio civilines teises, nes taiko teisės pažeidėjų turto konfiskaciją.

1981 m. Maskvos valstybiniame Lamanosovo universiteto specializuotoje daktaro disertacijų gynimo taryboje prof. P. Vitkevičius sėkmingai apgina savo darbą [8] ir tų pačių metų gruodžio mėnesį gauna daktaro diplomą. Po metų profesorius dalyvauja konkurse eiti profesoriaus pareigas, o 1984 m. birželio 8 d. jam įteikiamas profesoriaus vardą patvirtinantis atestatas. Profesoriaus darbštumą patvirtina reikšmingas faktas – ginantis disertaciją jo darbų sąrašė nurodomi 33 darbai, o dalyvaujant konkurse eiti profesoriaus pareigas – jau 50.

Ir apgynęs disertaciją profesorius daug dirba, bendrauja su daugelio šalių mokslininkais, konferencijose skaito savo pranešimus, kviečiamas į kitų aukštųjų mokyklų valstybinių egzaminų komisijas. 1991 m. sausio 23 d. išrenkamas Lietuvos mokslų akademijos nariu ekspertu taip pabrėžiant jo didelį indėlį į Lietuvos mokslą, kultūrą bei tą pagarbą, kurią jam parodė Lietuvos teisininkai.

Šiandien sunku pasakyti, kokių motyvų skatinamas prof. P. Vitkevičius ryžtasi 1992 m. pabaigoje pasitraukti iš pedagoginio darbo ir balotiruotis į Lietuvos Respublikos Seimą. Gal tai buvo jo nepritrimo tuo metu valdančiosios Konservatorių partijos ir jos lyderio V. Landsbergio politikai rezultatas, gal baimė dėl vis labiau kaimo žmones apimančio ir į nevirtį varančio skurdo, o gal vilimasis, kad iš Lietuvos komunistų partijos išsirutuliojusi ir komunistinių „idealių“ atsisakiusi LDDP išgelbės Lietuvos žmones nuo visų jų bėdų, sukurs naują politiką, kurios vienas iš architektų buvo ir jis [9]. Dar sunkiau pasakyti, ar jam pavyko būnant Seimo nariu įgyvendinti savo idėjas, sumanymus, nors jam vadovaujant Valstybės ir teisės komitetui buvo parengti ir 1993 m. gruodžio 14 d. nutarimu patvirtinti „Teisinės sistemos reformos metmenys“, jų pagrindu parengti nauji teismų, Prokuratūros įstatymai, Tarnybos Lietuvos prokuratūroje statutas, padaryta daug ir svarbių pakeitimų Lietuvos Respublikos baudžiamojo, Pataisos darbų, Administracinės teisės pažeidimų kodeksuose. Tačiau, kaip pažymi savo rašte Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų skyrimo komisijai prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos Lietuvos Respublikos Seimo pirmininko pirmasis pavaduotojas p. Č. Juršėnas, svarbiausią reikšmę steigiant naujus teismus ir pertvarkant esamus turėjo 1994 m. priimti Lietuvos Respublikos civili-

nio ir baudžiamojo proceso kodeksų pakeitimai bei papildymai, kuriais buvo nustatytos iki tol neegzistavusios Apygardos ir apeliacinio teismų veiklos taisyklės, prie kurių projektų rengimo bei įstatymų priėmimo labai prisidėjo tuometinio Valstybės ir teisės komiteto pirmininkas prof. P. Vitkevičius [10]. Neįkainojami ir jo nuopelnai komplektuojant bei parenkant Lietuvos Konstitucinio, Aukščiausiojo bei Apeliacinio teismų teisėjus ir įgyvendinant teisės saugos institucijų reformą. Mykolo Romerio universiteto skyriuje saugomoje prof. P. Vitkevičiaus asmens byloje yra profesoriaus ranka rašyta pažyma apie jo paskelbtus mokslinius darbus, kurioje jis rašo: „Mokslinis darbas šiuo laikotarpiu (1992–1996) reiškiasi įstatymų projektų parengimu bei redagavimu“. Apie kokią nors kitą mokslo tiriamąją darbą per tuos ketverius metus nieko nekalbama. Kalbėdami su profesoriumi apie tuos ketverius metus, atiduotus politikai, sužinome, kad taip, kaip jis norėjo, savęs jam nepavyko atskleisti. „Viskas buvo daroma šturmuojant, greitai, neturint laiko išsigilinti. Taip dirbti aš neįpratęs“, – sako profesorius. Baigęs Seimo nario kadenciją profesorius grįžta dirbti pedagoginio darbo Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Civilinės teisės ir proceso katedroje. Tačiau po metų savo profesinę veiklą susieja su Mykolo Romerio universitetu. Pradžioje čia jis dirba Civilinės teisės ir ekonominės analizės, o vėliau Civilinės ir komercinės teisės bei šeimos ir civilinio proceso katedros profesoriumi, turi pusę etato, dėsto romėnų civilinės teisės pagrindus, vadovauja studentų kursiniams ir magistriniams darbams. Ir būdamas jau nebejaunas nudirba daugybę darbų. Atrodo, kad profesorius galėtų patausoti save, bet tai – ne jo būdai. Jis negali nerasyti. Matydamas, kad trūksta jo dėstomo dalyko literatūros, profesorius parengia ir išleidžia mokomąjį leidinį „Romėnų privatinės teisės sutartys [11], kuriame pateikia nemažai vertingos medžiagos apie *nexum*, mancipaciją, tradiciją sekvestraciją, *contractus*, *innominati* atskiras paktų rūšis, mainų sutartis (*per-mutatio*). Šį leidinį galima laikyti esamo Romėnų teisės vadovėlio, pasirodžiusio pirmame nepriklausomybės dešimtmetyje, geru papildymu. Dirbdamas mūsų universitete profesorius parašė ir visą Civilinės teisės vadovėlio pirmojo skyriaus devintąjį [12] poskyrį apie civilį teisinį santykį bei sukaupė medžiagą knygai „Šeimos narių turiniai teisiniai santykiai“ [13], dienos šviesą išvydusiai 2006 m. Nors nuo 2002 metų birželio 30 d. profesorius jau nebedėsto, bet sakydami, kad jis nedirba, šiandien jį, kaip mokslininką, įžeistume. Profesorius paskendęs knygų ir rankraščių kalnuose, jis daug skaito, ieško, rašo, turi didelių planų parašyti ir paskelbti dar ne vieną idomų mokslinį straipsnį, knygą. Jos straipsniai socialiniais, politiniais, teisės aktų tobulinimo klausimais spausdinami „Gairėse“, „Karštame komentare“.

Baigiant apžvelgti žymaus teisės mokslininko ir pedagogo prof. Pranciškaus Stanislavo Vitkevičiaus nuėitą gyvenimo kelią norėtūsi pasakyti, kad vertinant tos kartos žmonių darbus nereikia baimintis jų darbuose aptinkamo to meto ideologinio atspalvio. Tą duoklę laikmečiui mes atidavėme visi, kaip ir dabar atiduodame Europos Sąjungos direktyvoms, protokolams, konvenci-

joms ir pan. Jaunesnės kartos teisininkams, skaitantiems ir skaitysiantiems prof. P. Vitkevičiaus darbus, norėtųsi patarti mokėti nuvilkti iš to meto ideologinės medžiagos pasiūtą ir kartais genielias jo mintis dengiančią skrandą ir profesoriaus teiginiai sušvis gražiausiomis deimanti-nėmis teisinės minties spalvomis.

Mielas profesoriau, šiandien, sveikindami Jus garbingos aštuoniasdešimties metų sukakties proga, linkime Jums to, ko Jūs labiausiai trokstate ir ką Jūs išreiškiate savo eilėraščiuose:

*„Gyvenimas kaip stiklas toks netikras ir trapus
Tačiau mirtis taip pat dažnai suklumpa,
Prašyčiau jos dar leisti pagyventi metus, kitus...
Dar siečiau aš kažką ir padaryti“
Ir tegu „kūrybos bei meilės ugnis“ Jūsų širdy dar ilgai il-
gai negesta, o Jūsų širdį gaivina jaunystės energija ir ryžtas.*

*Linkime Jums sveikatos, kūrybinės sėkmės, energijos.
Būkite su mumis ilgai ilgai toks pat geras, nuoširdus ir mie-
las.*

IŠVADOS

1. Profesorius Pranciškus Stanislavas Vitkevičius priklauso ankstyvojo pokario kartos teisininkams, kurių dauguma dėl to meto ekonominių ir politinių priežasčių neturėjo galimybės įgyti vidurinį išsilavinimą ir tęsti aukštojo mokslo studijas. Tačiau nemažai jų, taip pat ir prof. P. Vitkevičius, atkakliu darbu sugebėjo užpildyti vidurinio mokslo spragas, įgyti aukštąjį mokslą ir tapti žinomais teisininkais praktikais bei teoretikais ne tik Lietuvoje, bet ir už jos ribų.

2. Nuo XX a. septintojo dešimtmečio vidurio susiejęs savo praktinį darbą su mokslo tiriamąja veikla prof. P. Vitkevičius daug prisidėjo prie Lietuvos civilistikos mokslo plėtros ir civilistikos įstatymų kūrimo bei tobulinimo, ypač dirbdamas Lietuvos Respublikos Seimo Valstybės ir teisės komiteto pirmininku.

3. Prof. P. Vitkevičiaus darbai valstybės subjektiškumo, konfiskacijos, nacionalizacijos, valstybės teisės paveldėto turto, įgyjamosios senaties, naikinamojo termino ir kitais svarbiais civilinės teisės klausimais, nors ir rašyti tarybinės santvarkos laikmečiu, dėl savo aukšto teroringo lygio bei išvadų išsamaus pagrindimo, atmetus to meto tokiems darbams būtiną ideologinį apvalkalą, yra reikšminga sudedamoji Lietuvos civilistikos teorijos dalis.

LITERATŪRA

1. Vitkevičius P. S. Tarp mūzos ir temidės – Vilnius: Justicija, 2006.
2. Tarnybinė byla Nr. 2935. Vilniaus universiteto archyvas.
3. Виткявичюс. Пр. Возникновение правоотношений государственной социалистической собственности в Литве. Автореферат диссерт. канд. юрид. наук. – Вильнюс, 1968.
4. Vitkevičius P. Valstybinės socialinės nuosavybės teisi-nių santykių klausimu. Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų

mokslo darbai. Teisė. – Vilnius: 1965; Iš valstybinės so-cialistinės nuosavybės teisiinių santykių kūrimo Lietuvoje 1918–1919 metais. Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo biuletenis. 1965. Nr. 2; Konfiskacija kaip valstybinės so-cialistinės nuosavybės teisės atsiradimo būdas. Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo biuletenis. 1965. Nr. 4; Dėl valstybinės socialistinės nuosavybės teisiinių santykių su-kūrimo Lietuvoje (1940–1941 m.). Lietuvos TSR aukštų-jų mokyklų mokslo darbai. Teisė. VI. 1966; Dėl valstybi-nės socialistinės nuosavybės teisės atsiradimo paveldint. Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo biuletenis. 1967. Nr. 4; Valstybinės socialistinės nuosavybės teisės TSR Sąjun-goje subjekto klausimu. – Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Teisė. VII. sąs. I, 1968; Dėl bešeimininkio turto perėjimo valstybės nuosavybėn. Juridinės komisijos prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos biuletenis „Socialis-tinė teisė“. 1968. Nr. 2; Dėl turto, kuriam išreikalauti iš svetimo neteisėto valdymo yra pasibaigęs ieškininės sena-ties terminas, teisinės padėties. Juridinės komisijos prie Lietuvos TSR Ministrų tarnybos biuletenis „Socialistinė teisė“. 1968. Nr. 4; Dėl naikinamųjų terminų civilinėje tei-sėje. Juridinės komisijos prie Lietuvos TSR Ministrų tar-nybos biuletenis „Socialistinė teisė“. 1970. Nr. 3.

5. Tarybinė civilinė teisė / Ats. red. prof. J. Žeruolis. Vil-nius: Mintis, 1975; Lietuvos TSR civilinio proceso kodek-so komentaras. – Vilnius: Mintis, 1980; Tarybinė civilinė teisė T. 2. – Vilnius: Mintis, 1988; Civilinė teisė. – Kau-nas, 1997; Tarybinė civilinio proceso teisė. – Vilnius: Mintis, 1983; Lietuvos TSR civilinio kodekso komentaras. – Vilnius: Mintis 1998.
6. Виткявичюс Пр. Гражданская правосубъектность советского государства. – Вильнюс: Минтис, 1978.
7. Отзв о работах доктора юридических наук професо-ра юридического факультета Вильнюсского универси-тета Виткявичюса Пранцишкуса. Pasirašytas 1990 m. rugpjūčio 28 d. prof. S. Kornejevo. Asmeninis prof. P. Vitkevičiaus archyvas.
8. Виткявичюс Пр. Проблемы гражданской правосубъ-ектности советского государства. Автореферат на со-иск. учен. степ. доктора юридических наук. – Москва, 1980.
9. Vitkevičius P. Abejotini konservatorių siekiai // Gairės. 2006. Nr. 6; Karštas komentaras. 2006.
10. Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų skyrimo komi-sijai prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Raštas, pasirašytas Lietuvos Respublikos Seimo pirmininko pava-duotojo Č. Juršeno. – Asmeninis prof. P. Vitkevičiaus ar-chyvas.
11. Vitkevičius P. Romėnų privatinės teisės sutartys. – Vil-nius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002.
12. Kiršienė J., Pakalniškis V., Ruškytė R., Vitkevičius P. Civilinė teisė. Bendroji dalis. I tomas. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras. 2004.
13. Vitkevičius P. S. Šeimos narių turiniai teisiniai santykiai. – Vilnius: Justicija, 2006.

SAVANT CÉLÈBRE, HOMME GÉNÉREUX

Stasys Vėlyvis *

Université de Mykolas Romeris

R é s u m é

Le 27 novembre 2006, la communauté de la Faculté de droit de l'Université de Mykolas Romeris avec les représentants des institutions juridiques de la Lituanie et avec les juristes diplômés des Universités de Vilnius et de Mykolas Romeris ont célébré le jubilé de quatre-vingt ans du Prof. Dr. Habil. Pranciškus Stanislavas Vitkevičius.

Le présent article est basé sur l'exposé scientifique fait pendant la réunion du Conseil de la Faculté de droit de l'Université de Mykolas Romeris. Il représente un aperçu des étapes principales de la vie du professeur, sa voie vers la science, ses activités pratiques en tant que juriste, homme politique et scientifique. Une grande partie de l'article est destinée aux qualités humaines du professeur, à l'analyse de sa contribution à la science de civilistique et à l'importance théorique de ses travaux scientifiques pour la science de civilistique moderne. En se référant à l'analyse des travaux scientifiques et des essais publiés par Pranciškus Vitkevičius, il est possible d'affirmer qu'en dépit de la période où ils ont été écrits, en se démarquant de la voile idéologique qui à l'époque a été obligatoire pour les travaux de ce genre, nous y trouvons beaucoup de postulats théoriques très précieux sur le thème de subjectivité des parties des rapports juridiques civils et beaucoup de matériel historiographique argumentant le mécanisme de régulation des rapports civils de cette période-là et son imminence.

Notions principales: Prof. Pranciškus Vitkevičius, Rapports de propriété étatique socialiste, subjectivité civile de l'Etat, droit de propriété, confiscation, prescription acquise.

* Responsable de la chaire de Procès civil de la Faculté de droit de l'Université de Mykolas Romeris.